

ВСТУП

Узагальнення літературних джерел і сучасної практики боротьби зі злочинами свідчить про те, що немає іншої більш давньої і разом з тим складної проблеми боротьби зі злочинами ніж визначення сутності доказів як різновиду антикримінальної¹ інформації, її джерел, способів, порядку і форми отримання від них такої інформації при проведенні гласної і негласної (ордистичної) діяльності (91, с. 19 та ін.). Вказані проблеми виникли при зародженні кримінального процесу у межах наук кримінального блоку (6; 12; 73; 81; 212; 250; 299 та ін.) і пізніше трансформувалися в обґрунтування сутності і значення, кажучи російськомовним терміном „улик” (73; 167, с. 9-11; 303 та ін.), або „доказів” (20; 34; 72 та ін.). У подальшому у силу лише обвинувального нахилу першого з термінів (262, с. 268 та ін.) загально визнаним став другий з них, який вже містив у собі і виправдувальний аспект, що було закріплено й у назві новітньої пошукової сукупності знань „Теорія доказів”² (38; 55; 135; 137; 201; 202; 250; 257; 260-263; 278 та ін.).

Проте ще наприкінці XIX – початку XX століття у роботах І.Бентама, Л.С.Владимирова, А.Жеряєва, П.І.Люблинського, І.Я.Фойницького і деяких інших авторів акцент уваги був перенесений на з’ясування сутності не доказів, а їх джерел із поділом останніх на особисті і речові (20, с. 78; 30; 34; 70; 72; 73; 152; 208; 226; 236; 294 та ін.). Поряд з цим проведені Борстом, Врешнером, Франс Лістом, Вільямом Штерн та іншими вченими фундаментальні дослідження достовірності інформації, що може бути отримана від особистих джерел (275, с. 8), ініціювали відповідну дискусію з приводу того, які з джерел: особисті чи речові є більш надійними. Вказувалося на чисельні недоліки особистих джерел³ і переваги у цьому

¹Поява даної та іншої похідної термінології обґрунтовується окремо (див. розд. 1.2).

²У назві даної теорії іноді був присутній і термін „улики” (303 та ін.), використання якого зберігалось ще до середини минулого століття (31; 52; 115 та ін.). Деякі автори вважають за необхідне теорію доказів розвивати як теорію доказування (16; 159; 168 та ін.) чи повернутися до старої форми доказового права (46; 55; 304; 307 та ін.), що виглядає сумнівним. Більш прийнятною виглядає пропозиція О.А.Кириченка про поступовий розвиток даної теорії у процедурний полінауковий напрямок „Теорія антиделіктної інформації” (100, с. 61; 106, с. 57; 108, с. 5; 269, с. 8, 24 та ін.).

відношенні речових джерел доказів (43, с. 3-4, 7; 56, с. IV, XI-XII; 125, с. 25; 151, с. 118; 223, с. 1-2; 275, с. 2-3; 313, с. 8-9 та ін.), розробку правил поводження з якими було покладено на проголошену у 1898 р. Гансом Гросом (56, с. IV, XI-XII) новітню юридичну науку – “Криміналістика” (43; 125; 151; 167; 223; 275; 313 та ін.)⁴.

У подальшому узагальнюючі словосполучення „особисті джерела доказів” і „речові джерела доказів” у теорії і, як наслідок цього, у законодавстві поступилися низкою видової термінології у позначенні особистих джерел, зокрема, „свідок” (ст. 68 КПК України), „потерпілий” (ст. 49 КПК України), „підозрюваний”, „обвинувачений” і „підсудний” (ст. 43, 43-1 КПК України) та ін., і двом узагальнюючим термінам щодо позначення речових джерел – „речові докази” (ст. 78 КПК України) і „документи” (ст. 83 КПК України). Разом з цим велике значення мала дискусія з приводу визначення сутності, з однієї сторони, доказів взагалі (159, с. 285-331; 262, с. 197-228 та ін.), а, з іншої сторони – „речових доказів” (8; 27; 29; 35; 36; 112; 113; 121; 130; 141; 154; 159, с. 327-331; 200; 214; 232; 262, с. 634-663; 311 та ін.) і „документів” (4; 139; 159, с. 327-331; 205; 206; 218; 227; 249; 262, с. 663-700 та ін.).

Причому такий стан розробки проблем особистих і речових джерел доказів зберігався й у працях Р.О.Агаджаняна (3), В.О.Агібалової (4), Н.С.Алексєєва (247; 282), Л.Є.Ароцкера (7), М.І.Бажанова (224; 244), Р.С.Белкіна (17-19; 260-262), А.З.Бецукова (22), В.П.Божьєва (24; 25; 248; 284), Т.В.Варфоломєєвої (27; 127), А.І.Вінберга (31-33; 260-262), М.М.Видрі (36-37), Ю.М.Грошевого (57; 244), В.Г.Даєва (59-60), Р.Г.Домбровського (65), В.Я.Дорохова (5; 67-69; 260-262), с. Д.Карєва (239), Л.М.Карнеєвої (82-86; 241; 260-262), Г.Б.Карнович (87-88), І.Кертес (86; 91), А.І.Кисильова (112), Ф.М.Кудіна (130), с. В.Курильова (135), О.М.Ларина (137-138), В.К.Лисиченка (139-140), Д.А.Лопаткіна (141), І.М.Лузгіна (142-143), В.З.Лукашевич (144; 247; 282), П.А.Лупінської (146-150; 241; 281; 283), В.Т.Малярєнка (127), Г.М.Міньковського (260-262), А.Б.Муравіна (166), Ю.К.Орлова (5; 198-201), Б.І.Пінхасова (205; 206), Н.Н.Полянського (210-212), Ю.Н.Прокофьєва (218), Р.Д.Рахунова (221-222; 260-262), М.О.Селіванова (232),

М.С.Строговича (251-257), І.В.Тирічева (241; 245), Ф.Н.Фаткулліна (291), А.А.Хмирова (295; 296), В.Я.Чеканова (246), М.А.Чельцова-Бебутова (300-302), О.О.Ейсман (308; 309; 260-262), М.Л.Якуб (315-316), Н.А.Якубович (260-262; 317-318) і багатьох інших вчених (5; 38; 71; 74; 80; 90; 121; 123; 133; 145; 154; 166; 202; 204; 214; 217; 227; 233; 260-262; 307; 311; 319 та ін.).

Досягнутий рівень дослідження питань роботи з доказами був узагальнений у колективній монографії „Теорія доказів” (260-262), монографіях В.Т.Нор „Проблеми теорії і практики судових доказів” (169), А.І.Трусова „Основы теории судебных доказательств” (278) і деяких інших вчених (158; 165; 202; 303 та ін.), а також у докторських дисертаціях В.Д.Арсеньєва “Доказывание фактических обстоятельств дела в советском уголовном процессе” (10), М.І.Николайчика “Доказывание как процессуальная форма раскрытия преступлений” (168), М.М.Михеєнка „Теоретические проблемы доказывания в советском уголовном процессе” (159), Я.О.Мотовиловкер “Вопросы теории и практики советского уголовного процесса” (164), с. А.Шейфер “Методологические и правовые проблемы собирания доказательств в советском уголовном процессе” (305) та ін. (258 та ін.) і залишається традиційним до цього часу (1.12-1.17; 1.19; 116; 263-264; 281; 285; 286; 288, с. 87-114; 319 та ін.).

Поряд з цим останніми десятиліттями з’явилася низка тенденцій нового розуміння даної проблеми, коли, по-перше, набула подальшого розвитку давня необґрунтовано забута концепція особистих і речових джерел доказів у контексті прийняття нового КПК України (44, с. 58-66; 92, с. 58-82; 94, с. 281-27; 95, с. 202-209; 96, с. 21-29; 97, с. 281-293; 127, с. 196; 160, с. 17-30; 172-174; 230, с. 52-54 та ін.); по-друге, у контексті традиційної теорії доказів розпочалося цілеспрямоване дослідження аналогічних проблем й у боротьбі з іншими ніж злочини правопорушеннями (35; 62; 93, с. 190-197; 97, с. 294-302; 204; 265, с. 7-16; 267; 268; 276; 277; 297; 310 та ін.); по-третє, намітився перехід від суто доказової до інформаційної концепції визначення поняття доказів у контексті інших різновидів антикримінальної інформації (23, с. 114-116; 92, с. 170-171; 94, с. 29; 95, с. 272-273; 97, с. 518; 98, с. 15; 100, с. 287-289; 132; 145, с. 47-48; 171; 258; 269, с. 42-45; 274, с. 219-220 та ін.); по-четверте, поступово набула поширення точка зору, що замість традиційного і законодавчо закріпленого (ст. 78, 83 та ін. КПК України) неподільного інституту